

LAPSE MÕISTMISE LUGU I

LAPS LÄHEB KOOLI

Peale kodu ja perekonna on järgmine äärmiselt oluline koht enamike laste elus kool. Koolist saadavad kogemused mängivad olulist rolli laste elus ja on määravad nende akadeemilise, sotsiaalse ja ilmselt ka kutsealase tuleviku osas. Esimene kooliaasta on eelpoolnimetatute osas otsustava tähtsusega. On täheldatud seost esimesel kooliaastal tehtud edusammude – tegelikult on tähtsad just 6 esimest koolitee alguse nädalat – ja selle vahel, mida lapsed saavutavad eluaastaks 16.

KOOL ALGAB

Kui laps läheb esimesse klassi, siis enamikel lastel on juba mõningased (elu)kogemused koolieelsest asutusest, lasteaiast. Nad on juba silmitsis seisnud nende jaoks suurte väljakutsetega: eemal olemine lähedastest inimestest ja erinevate käitumisviisidega kohtumine, enda käitumise ja emotsioonide juhtimise või juhitamatusega kokkupuutumine, kohtumine erinevate inimestega, nii täiskasvanutega kui lastega, uute oskuste õppimine ja uute ning ka erinevate ülesannete täitmine, konkureerimine ja enda võrdlemine teistega.

Vaatamata nendele märkimisväärsetele kogemustele on koolimine paljude laste jaoks vägagi stressirohke. Kui laps läheb 1.klassi, läheb esimest korda kooli, siis see on elumuutusena suur sündmus lastele. Lapsed satuvad uude keskkonda, kus on rohkem lapsi, on uued mängureeglid, uued kohustused ja nõudmised. On nii palju uut, millega tuleb harjuma hakata. Mõned kohanevad kergemini kui teised. Lapsevanemana aidake oma lapsel kohaneda, aidake teda vajalike rutiinide väljakujunemisel, aidake teda uute kohustuste eest vastutamisel. Ärge nõudke kohe liigset iseseisvust.

Koolimine tähendab lapsele uut elurütmi. **Kooliaasta rütm** iseenesest – koolis veedetud perioodid pikitud koolivaheaegadega – on laste jaoks midagi täiesti uut. See nõuab lastelt kohanemist pidevate alguste ja lõppudega ning tunnetega, mida need algused ja lõpud tekitavad. Lapsevanemana seiske hea selle eest, et vaheaeg algaks lapse jaoks positiivselt. Vajadusel tehke otsused, mida peab uuel õppimisperioodil muutma, ent ärge hurjutage last õppeperioodi lõpus, pigem tähistage midagi, mis läks hästi. Sest suuresti on lapse edukus seotud teda ümbritsevate täiskasvanute tegevusega või tegevusetusega. Uus õppeperiood peab algama positiivselt ja lootusrikkalt. Nii õppimisperioodi lõpp kui algus peab olema seotud meeldivate emotsioonidega.

Laps areneb kiiremini, kui keskenduda tema tugevustele ja unistustele, mitte otsida temas vigu, mida parandada. Et olla parim võimalik mina, selleks vajab laps abi ja toetust, tähelepanu ja armastuse väljendamist.

Paljude laste jaoks on koolikeskkond liiga ametlik, liiga jäik, nende jaoks on nõudlust kuulekusele ja iseseisvale keskendumisele liiga palju. Paljud lapsed ei tule nendele nõudmistele vastamisega toime, nad tunnetavad neid nende jaoks liigseid nõudmisi kui nende vabaduse piiramist täiskasvanute poolt. See on pinge laste jaoks ja pinge võib väljenduda kontrollimatus käitumises, vahel ka oma maailma põgenemises ja keskendumises oma mõtetele. On igati normaalne, et koolitee alguses, kui koolis puututakse kokku uute kogemustega, uute ülesannete täitmisega, ametliku struktuuriga, siis lapse tavapärase käitumine muutub. Osad lastest võivad muutuda beebilikuks oma käitumise poolest, teised võivad muutuda kodus nõudlikuks, jonnakaks, raskesti juhitavaks. Uus keskkond on lapse jaoks väsitav. Varuge kannatlikkust lapsega tegelemisel ja aega oma lapsega koos olemiseks. Kooliteed alustav laps vajab kindlasti ka individuaalset tähelepanu, vaid temaga koos veedetud aega. Äsja kooliteed alustanud lapse päeva võiks lõpetada unejutu ettelugemisega. See on suurepärane võimalus toetada kooliteed alustanud last, talle individuaalselt tähelepanu pöörates ja armastust väljendades.

Soovimatus kooli minna

Paljud lapsed võivad enne kooli algust või kooli alguses väljendada soovimatust kooli minna. Kooli minekuga kaasneb palju muutusi ja muudatusi ning nendest räägitakse lapsele palju ning pannakse palju lootusi lapse kooliteele ning seda kõike väljendatakse lapsele ka selge ootusena ja eesmärgina. Seepärast on koolimineku eel koolitõrksus normaalne. Kooliks ettevalmistamisel kaasake oma laps tegemistesse, mis puudutavad kooliga seonduvat: arutage temaga toa ümbertõstmist ja õppimiskoha sisustamist, võtke ta koolivahendite ostmisele kaasa, las laps saab osaleda kooliriiete ostmisel jne. Rääkige lapsele oma koolielust rõõmsaid lugusid, jagage vahvaid juhtumisi.

Ent lapsed, kellel koolitõrksus säilib ka peale esimesi koolipäevi ning see jääb püsima, siis see võib viidata tõsisemale probleemile. Selle taga võivad olla suhtlemisraskused teiste lastega või probleemid koolitööga hakkamasaamises, uute reeglite ja kohustuste mõistmises. Lubage lapsele aega, et ta saaks rääkida ja oma tundeid väljendada.

Lastel võib tekkida koolitõrksus ka kooliskäimise käigus ootamatult. Need on need juhtumid, kui laps saab ootamatult järjestikuseid negatiivseid kogemusi, saab negatiivse suhtumise, põhjendamatu negatiivse hinnangu osaliseks. See võib juhtuda nii koolis kui kodus. Või ka need juhtumid, kus laps saab õiglase negatiivse hinnangu osaliseks, ent laps ei oska kaotada, teda pole kaotama õpetatud. Ärge karistage last koolitee alguses, selgitage talle järjekindlalt, mida temalt oodatakse ja miks.

Koolitõrksuse taga võib olla ka koolikiusamine.

Soovimatus kooli minna võib väljendada ka lapse muret kodus toimuva pärast. Need lapsed ei ole võimelised kooli tulema ja koolis õppima, sest nad on hõivatud hirmudega, mis toimub kodus tema puudumisel sealt. Need põhjused võivad olla armukadedus õe või venna suhtes, mure sellepärast, kuidas depressioonis ema suudab ennast iseseisvaalt hallata, kojujäänud vanemad riidlevad omavahel palju ja laps kardab, et nende vahel puhkeb füüsiline vägivald. Mõelge sellele ja ärge pange last olukorda, mis paneb teda kodus toimuva pärast muretsema. Lapsele on omane süüdistada paljudes asjaoludes, mis kodus aset leiavad, ennast. Ka on lastele omane püüda olukorda kontrollida oma kohalolekuga.

Mõningatel juhtudel on kooliminemise soovimatuse taga varasem lapse ülehoolitsemine. Lapsele on isesisvad tegemised võõrad ja nii ongi lapsel raske kodust lahkuda, on raske taluda emast lahusolekut. Ärge otsustage kõiki asju lapse eest, laske tal oma seisukohta väljendada ja võimalusel arvestage sellega. Aidake lapsel elada, ärge elage tema eest.

Püsiv koolitõrksus on probleem ja sellele tuleb pühendada aega ning leida lapsest lähtuvad lahendused. Tuleb uurida ja kaaluda kõiki võimalikke põhjusi, perekonnal tuleb seda arutada koos kooliga.

LAPS JA TEISED LAPSED

Koos 1.klassi astumisega muutuvad lapsed sotsialiseeritumaks ja nad puutuvad kokku kas nende jaoks võõraste lastega või lastega, kes varasemalt pole käinud nendega koos lasteaias. Mõni laps on olnud kodune laps ja tal puudub püsiv kollektiivi kogemus ning oma koha kogemus suhtluses teiste lastega.

1.klassi astumine on aeg, kus lapsed on varasemast enam omavahel ja nüüd hakkab muutuma oluliseks oma koha leidmine seltskonnas. Mõne lapse jaoks on see aeganõudev protsess, tal läheb aega, et oma koht teiste hulgas leida. Mõned lapsed on jõulisemad ja võtavad nn paremad kohad seltskonnas ära. Mõned lapsed on häbelikud ja ujedad, tagasihoidlikud ja nendele ei pruugi nn positiivset kohta jaguda. Mõned lapsed kogevad tõrjumist, ignoreerimist.

Suhteid eakaaslastega võib mõjutada armukadedus kodus keskkonnas. Koduse keskkonna armukadedus võib üle kanduda suhetesse klassikaaslastega. Suhteid eakaaslastega võivad mõjutada ka problemaatilised suhted kodus või hea kiindumussuhte(usaldussuhte) puudumine ema ja lapse vahel. Laps tunneb puudust hoolimisest, reageerimisest tema vajadustele või vastupidi, lapsele pole usaldatud mingitki iseseisvust. Need lapsed võivad ennast koolis tunda ebaturvaliselt ning võivad tõmbuda endasse või võivad muutuda käitumiselt sõjakaks.

Lapsed peavad suhetes vanematega tundma turvatunnet ja järjepidevat hoolimist. Laps peab olema kindel, et teda toetatakse emotsionaalselt tingimusteta, et tema füsioloogilisi vajadusi rahuldatakse pidevalt, et teda ei jäeta talle potentsiaalset ohtu kujutavasse olukorda. Selline olukord on 7-8 aastasele lapsele ka kodus üksiolemine. Püüdke korraldada, et esimesed 6 koolinädalat, on keegi kodus, kui laps koolist saabub.

Need lapsed, kes on kodus enne kooliiga saanud turvaliselt kiinduda, keda on piisavalt kiidetud, kellesse on usutud, kellega koos on mängitud, kellega koos on tehtud pereüritusi, kellele on õpetatud nii juhtimist kui allumist, kellele on õpetatud nii võitmist kui kaotamist, kellelt pole liiga vara nõutud iseseisvust, need lapsed võtavad koolis toimuvat kergemalt, on õppimises ja muus tegevuses edukamad, nende suhted eakaaslastega on paremad.

Ärge hirmutage last, ärge ennustage talle musta tulevikku ette, ärge tuletage pidevalt minevikku meelde. Kooliteed alustav laps mõtleb konkreetselt, mõtleb siin ja praegu vormis, ta ei suuda veel iseseisvalt tabada põhjus – tagajärje seoseid, ei suuda võtta vastu iseisvaid otsuseid. Iseseisev loogiline arutelugi on neile veel võõras. Ärge väljendage pettumust, kui laps teeb midagi kokkulepitust erinevalt. Ärge öelge lapsele, et teil on tema pärast häbi.

Kui lapse tegu vajab arutamist, siis tehke lapsele kuuldavaks omapoolne arutelu, ent ärge lootke, et juba homme arutleb ta ise samamoodi. Olge valmis sageli arutlema koos lapsega. Ja arutage ka positiivseid sündmusi, milles laps on osaline olnud. Näidake tagajärge nii positiivses kui negatiivses võtmes. Tagajärg võib ju olla ka premeerimine. Selline lapse kasvatamine aitab kaasa headele suhetele eakaaslastega ning arendab loogilist mõtlemist.

Koos 1.klassi astumisega tekivad grupid ja „parim sõprus“. Need tekivad tavaliselt esimese kooliaasta jooksul. Kuid nad ei pruugi püsima jääda pikemaks ajaks. Tõusud ja mõõnad laste omavahelises sõpruses võivad olla lastele väga valusad kogemused ja raskesti üleelatatavad sündmused.

Sõprussuhte kogemused 1.klassi astuja jaoks on ühed esimesed võimsad kogemused lapsepõlvest väljaspool kodu.

Arvesse võiks võtta asjaolu, et kooliea alguseks hakkavad lapsed enam lävima samast soost lastega ja 1.klassi minev laps võib väljendada põlgust teisest soost lapse suhtes. See on laste viis kehtestada huvid ja hoiakud, mis on omased ja asjakohased kultuurile „tüdruk“ või „poiss“. Poisid ja tüdrukud saavad omavahel kokku uuesti mõne aasta pärast.

Enamikele lastest ei valmista kooli minnes raskusi teiste lastega arvestamine ja omavaheline suhtlemine. Ent lapsed, kes ei tunne ennast koos teiste lastega hästi, kes tõmbuvad eemale,

keda ignoreeritakse, nemad võivad tunda ebamugavustunnet ja nad võivad olla sügavalt häiritud. Neil võib olla suhete loomisel suuri raskusi. Vanemad, kes aarvavad, et nende lapsel on siinkohal probleem, peavad arutama seda koos klassijuhatajaga pigem varem kui hiljem.

Kiusamine

Vanemad on sageli mures nende lapse kiusamise pärast koolis.

Kiusamine on põhimõtteliselt probleem, mis seisneb lapse suhetes teiste lastega. Erinevas vanuses lastel on erinev arusaam kiusatud olemisest. Nooremad lapsed kurdavad, et iga laps, kes on vastik neile, on kiusaja. Samas vanemad lapsed kipuvad kogema kiusamist kui tahtlikku ja suunatud kampaaniat nende suhtes konkreetse kaaslaste või kaaslaste grupi poolt.

Lapsed, kes on seesmiselt ebakindlad või mingis mõttes ebasoodsas olukorras võrreldes teistega, kipuvad olema rohkem haavatavad ja kui nad tunnevad, et neid kiusatakse, siis ei suuda nad seda olukorda hallata ja abi otsida. Lapsed, kes on suhteliselt turvalistes suhetes täiskasvanute ja teiste lastega, on tavaliselt võimelised abi paluma kiusamise olukorra haldamiseks.

Lapsed, kes on tülinorijad, ei ole sageli palju erinevad nendest, keda nad kiusavad ja sageli on nad ise kiusatud või tõrjutud olnud. Need tülinorijad lapsed tunnevad mingit hirmu, nad võivad olla ise enda jaoks ebasoodsas olukorras ning nad ei oska väljendada, mida nad tunnevad hetkel oma ebasoodsas olukorras või pole nad saanud ennast väljendada, mida nad on tundnud, kui neid on kiusatud, hüljatud. Kiusates teisi saavad nad tunda, et „nad on parem kui mõni teine“.

Oluline on, et vanemad võtavad iga kiusamise kaebust tõsiselt, püüdes saada tasakaalustatud pildi sellest, mis toimub. Kui kiusamise ja halvad suhted lapse ja teiste laste vahel püsivad, peaksid vanemad ja lapsed saama koos õpetajatega olukorra lahendamiseks rääkida, arutada, lahendusi leida. Lastele on kasulik näha, tunda ja mõista, et täiskasvanud tegutsevad koos kiusamise vastu.

LAPS JA ÕPETAJAD

Lapsed peavad kohanema hulga uute täiskasvanutega kui nad lähevad kooli. Enamik lapsi naudib uusi kohtumisi erinevate täiskasvanutega, ent on tõenäoline, et mõned lapsed tunnevad ennast selles uues olukorras ebamugavalt. Laps, kes on harjunud muretu või kaootilise korra ja atmosfääriga kodus, võib ennast avastada kooli struktureeritud keskkonnas raskes, temas segadust tekitavas olukorras olevat. Lapsed, kes tulevad kodust, kus lapsele on kehtinud eakohased ja jõukohased reeglid ja piirid, tunnevad ennast koolikeskkonnas ja suhetes õpetajatega kindlamalt, vabamalt. Need lapsed on koostöövalmimad.

Kool peab siinkohal arvesse võtma, et 1.klassis tuleb juhtida erinevate kogemustega lapsi. 1.klassi laste vanemad ja õpetaja peavad tegema omavahel tihedat koostööd. Kooli reegleid arutatakse koos, nende üle mõeldakse koos, neid mõtestatakse koos. Vahel on vaja reegleid

kodudes ja koolis ühtlustada. Distsipliin, mida koos taodeldakse, peab olema mõistlik, eakohane ja jõukohane. Selle saavutamine on omavaheline koostöö.

Mis on tähelepanu otsimine?

Üks peamisi kohanemisi, mida lapsed kooli minnes kogevad, on see, et lapsed peavad olema üks paljude seast. Kuidas nad suudavad kohaneda, see sõltub suuresti lapse eelnevatest kogemustest.

Lapsed, kes saavad piisavalt tähelepanu vanematelt, tunnevad tõenäoliselt end mugavalt oma kaasõpilaste seas ja nad on kindlad, et nad saavad tähelepanu õpetajalt, kui nad seda vajavad. Kui laps tunneb kodupoolset tähelepanu defitsiiti, siis nendel lastel võib olla probleeme suhetes õpetajatega. Sageli kujul „tähelepanu otsiv käitumine“.

Leidub ka lapsi, kes tunnevad, et ei suuda hallata oma positsiooni kaaslaste grupis õpetaja abita, ja kes võivad nõuda eksklusiivset tähelepanu õpetajalt või ka mõnelt teiselt kooli töötajalt. Need lapsed võivad kasutada selleks mitmeid strateegiaid: õpetajasse klammerdumine, muutuvad tema väikeseks varjuks, ulakalt käitumine, sest siis saab õpetaja tähelepanu, „teesklevad kõhuvalu“ või hakkavad nutma. Sellised lapsed on sagedamini poisid. Selliste laste tähelepanu otsiv käitumine võib pikas perspektiivis osutuda kõiki häirivaks. Tähelepanu otsiv käitumine on pikas perspektiivis probleem ja see ei tohi tähelepanuta jääda ei perekonna ega kooli poolt.

ALGAB ÕPPIMINE

1.klassi astumisega algav koolitöö võib tekitada mitmeid hirme lastele ja nende vanematele. Tekivad küsimused. Kas laste õppimine on töö? Kui jah, siis kas lapsed mõistavad seda samamoodi kui täiskasvanud?

Lapsed, kes kardavad teha vigu, ei saa kunagi olema võimelised õppima tõhusalt ning see mõjutab nende õppimist tervikuna. Eksimine on oluline õppimise osa. Täiesti normaalne osa. Oluline on siinjuures, et laps oskaks abi paluda, kui ta ei saa aru, mitte ei teeskle optimistlikult, et ta saab aru. Vanemad ja õpetajad peavad oskama märgata sellekohaseid lapse teesklusi ja omama eelkõige ise kannatlikkust selgitamisel, kuni laps aru saab.

Lapsed, kes on võimelised küsima abi, kui nad ei saa aru, teevad edusamme olenemata nende suutlikkuse astmest.

Kool ja konkureerimine

Kui antud ülesande või antud töö sooritamise eest antakse koolis mingeid hinnangulisi märke, tekib lastes alati hasart, et kes saab parima märgi või kogub rohkem parimaid märke. Võib juhtuda, et lapsed, kes saavad vähe või ei saa üldse hinnangulisi märke „parim“, suunavad oma hasardi kogudes negatiivseid hinnanguid väljendavaid märke.

Vahel on aga vanemad konkureerivad omavahel kui lapsed ise.

Lapsed ja nende vanemad ei saa koolis vältida seda valu, mis tekib võrdlemisel. Ja see tekib paratamatult. Tegelikud laste õnnestumised ja ebaõnnestumised on õppimise paratamatu osa. Vanemad võivad anda oma lastele jõudu ja motivatsiooni edasi pingutada sellega, et annavad lapsele selgesõnaliselt ja positiivselt teada sellest, mis laps on teinud hästi. Võttes vaatluse alla ainult need lapse tegevused, mida saaks teha paremini, mida on vaja parandada, võib kahjustada lapse eneseusaldust üldse midagi saavutada. Avatud tunnustamine ja lapse kõikide tugevate külgede väärtustamine - mitte ainult õppeedukus – tugevdab lapse väärtolekutunnet, tõstab eneseusaldust ja enesehinnangut ning tõhustab saavutamist ja ka õppimist.

KASULIKUD SOOVITUSED LAPSEVANEMATELE

- Osalege aktiivselt koolielus.
- Julgustage ja kiitke oma last. Kritiseerige last võimalikult vähe ja vaid tema tegusid. Kriitika, iseäranis põhjendamata kriitika teeb lapse kurvaks. Ka 1.klassi laps kurvastab, kui temaga rahul ei olda.
- Vanemad peavad aitama oma lastel kodutöid teha. Olge saadaval lapse jaoks sel ajal, kui ta teeb oma koduseid õppetükke. Õpetage oma laps õppima. Seda võib laps vajada mitu esimest kooliaastat. Leidke selleks aeg, mis sobib Teie lapsele, mitte suunata laps õppima ajal, kui ta üritab puhata oma lemmikteleasaadet vaadates. Kuigi just sel ajal tekkis Teil vaba aeg. Kehtestage lapsest lähtuv ja mõistlik koolilapse päevakava ja järgige seda. Kandke hoolt selle eest, et päevakavas oleks kindel aeg puhkamiseks ja hobitegevuseks.
- Julgustage last rääkima koolis asetleidnud rõõmsatest asjadest. Tehke sellest igapäevarutiin. Kui laps tahab rääkida kohe, kui Teid näeb, laske tal rääkida kohe.
- Hoolitsege selle eest, et kui laps koolist tuleb, on tal kõhutäiteks tervislikud suupisted olemas. Kooliteed alustav laps võib vajada õhtusööki varem kui pere õhtusöök tegelikult aset leiab. Siis andke talle õhtusöök varem. Laps võib olla liiga väsinud, et süüa koos perega õhtusööki.
- Võtke huviorbiiti oma lapse tööd ja tegemised ning suhted koolis. Saage teada, mis toimub koolis, olemata pealetükkiv. Lapsele peab olema lubatud privaatsust.
- Võtke jutte kiusamisest tõsiselt ja uurige asjaolusid, kuid püüdke hoida avatud meelt ning ärge kedagi süüdistage.
- See on valus kuulda tõusudest ja mõõnadest koolisõprusest ja kes on ja ei ole "parim sõber". Proovige olla mõistev, toetav ja lohutav, ilma liigse enda kaasatuseta olukorda.

On oluline teada, et kui lapsel on koolis või kooliga seonduvalt probleem, siis see on ka nii kodu kui kooli probleem ja sellele tuleb pöörata vajalikku tähelepanu pigem vara kui hilja. Mis probleem see on? Kas lapsel on õpiraskused? Kas lapsel on pikemaajaline koolitõrksus? Kas lapsel on püsivad käitumisraskused? Kas laps saab pikema aja jooksul vaid negatiivseid hinnanguid koolis ja/või kodus? Aeg, mis me nende probleemide sõnastamise ja lahendamise viivitamisele kulutame, töötab lapse kahjuks.

Koolis on mitmeid eriala spetsialiste, kelle ülesanne on aidata selgitada välja lapse raskuse laad ja aidata lapsekesksete lahenduste leidmisel.

Lapse probleemiga tegelemine on kodu ja kooli tihe koostöö, meeskonnatöö.

Lisalugemist: Üle-eestiline kampaania „Karistamine ei kasvata“

<http://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/ule-eestiline-kampaania-karistamine-ei-kasvata/>

Ene Paadimeister

Vändra Gümnaasium

psühholoog

Materjal on kokku pandud koolitusmaterjalide refereerimise teel